

ריבית

[א]

איסור או ממון

אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך:

את כספך לא תתן לו בנשך ובתרבית לא תתן אכלך: (ויקרא כה, לו-לז)

ריבית קצוצה יוצאת בדיינים

נחלקו ר"י ור"א (ב"מ סא, ב) האם ריבית קצוצה (דהיינו ריבית שקבעו אותו בשעת הלוואה, ולכן אסור מן התורה) יוצא בדיינים. וז"ל הגמ' אמר רבי אלעזר ריבית קצוצה יוצאה בדיינים, אבק ריבית אינה יוצאה בדיינים. רבי יוחנן אמר אפילו ריבית קצוצה נמי אינה יוצאה בדיינים. להלכה קי"ל שריבית קצוצה יוצא בדיינים.

נחלקו הראשונים בגדר יוצא בדיינים. דעת הרשב"א (שם) שאין ב"ד יורדין לנכסיו לגבות בחזרה דמי הריבית, אלא שהוא מצווה להחזיר מדכתיב וחי אחיך עמך. ואם אינו רוצה אז כופין אותו ומכין אותו עד שתצא נפשו, כמו בכל מצות עשה, וכדאמרין בכתובות פרק הכותב (פו, א) אמר ליה רב פפא לר"ה בריה דרב יהושע, לדידך דאמרת פריעת בע"ח מצוה אמר לא בעינא למעבד מצוה מאי, א"ל תנינא במה דברים אמורים (שלוקין ל"ט מכות) במצות ל"ת, אבל מצות עשה כגון עשה סוכה איני עושה טול לולב איני נוטל, מכין אותו עד שתצא נפשו. ועי"ש שמוכיח שיטתו מהא דדורשים פטורים מלהחזיר הריבית, ואם נאמר שב"ד יורדין לנכסיו, יורשים נמי ליחייבי להחזיר הריבית היכא שהאבא השאיר נכסים, כדרך שהן חייבין בגזלן בגזילה קיימת. אלא ע"כ דליכא אלא מצות עשה דוחי אחיך עמך, וכפיית המלוה איכא, לרדת לנכסיו ליכא.

אבל דעת הרמב"ם (מלוה ולוה ד, ג) שברביבית קצוצה ב"ד יורדין לנכסיו. וז"ל אע"פ שהמלוה והלוה עוברים על כל אלו הלאוין אין לוקין עליו מפני שניתן להשבון, שכל המלוה בריבית אם היתה ריבית קצוצה שהיא אסורה מן התורה, הרי זו יוצאה בדיינים ומוציאין אותה מן המלוה ומחזירין ללוה, ואם מת המלוה אין מוציאין מיד הבנים.

ומה שהק' הרשב"א מזה שלא מוציאין מהיורשים, י"ל שס"ל להרמב"ם דהוי גזיה"כ דכתיב אל תקח מאתו נשך ותרבית וכו' וחי אחיך עמך, ואמרין בב"ק (ק"ב, א) אהדר ליה כי היכי דנחי בהדך, לדידיה קא מזהר ליה רחמנא לבריה לא מזהר ליה רחמנא. וכן משמע בר"ש משאנץ (הובא בשטמ"ק ב"מ סא, ב) שכל שאפשר שהיתומים פטורים אפילו אם הניח להם אביהם אחרות נכסים, אע"ג דבגזל מיחייבי דפקע שעבוד הקרקע מן היורשין באותו ריבית הואיל ופטרינהו רחמנא. הרי לן שהתורה הפקיע החיוב מן היתומים, ולא שמלכתחילה המצוה היה רק על האבא.

גדר איסור ריבית

וצריכים להבין במה נחלקו. והנה יש לחקור בעיקר איסור ריבית האם הוא גדר של גזילה, שאע"פ שהלוה נותן הכסף מדעתו חידשה התורה שגם זה נחשב לגזילה. או דילמא שאין כאן גזילה כלל שהרי נותן לו מרצונו, אלא שהתורה רצתה שילוו אחד להשני בחינם, ולא לקחת ריבית. ועד כדי כך התורה הקפידה על זה, שאם לקח הריבית באיסור שחייב להחזיר לו.

והנה הרמב"ם לא מנה מצות וחי אחיך עמך (החזרת ריבית). אבל הרמב"ן במצוות עשה ששכחן הרב (מצוה יז) כ' וז"ל שנצטוינו להחזיר הריבית שלקחנו מאחינו. מנענו שלא נקח ריבית מישראל (ל"ת רלה) ואם לקחנו אותו צוה אותנו להשיבו לנו, אע"פ שנתנו לנו ברצון נפשו ולא גזלנוהו והיא גם כן מצות עשה. והוא אמרו ית' (פ' בהר) אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך. דרשו בו (ב"מ סב, א תמורה ו, ב) אהדר ליה דליחי עמך, ומזה אמר רבי אלעזר (ב"מ סא, ב, תמורה ו, א) ריבית קצוצה יוצאה בדיינים.

ועי' במגילת אסתר שהרמב"ם לא מנה החזרת ריבית משום דנכלל בוהשיב את הגזילה אשר גזל. א"כ י"ל שנחלקו בחקירה הנ"ל שהרמב"ם סובר שהתורה חידשה שגם ריבית הוי גדר של גזילה, ולכן החזרת הריבית לא נמנה כמצוה בפני עצמה, אלא נכלל במצות השבת גזילה. אבל הרמב"ן סובר שריבית הוי חיוב חדש ולכן גם החזרת ריבית נמנית כמצוה בפני עצמה.

אבל עיין היטב ברמב"ן במלחמות ה' (פרק איזהו נשך לה, ב על הא דאיתא שם, שהמלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם) ששיטת רבינו אפרים היא, שמלוה הדר בחצר לזה שאינו עומד לשכירות, אינו חייב לשלם. הבעל המאור חולק עליו וסובר שהוי כמו כל ריבית, שחוזר בדיינים. וכ' הרמב"ן שהצדק עם רבינו אפרים, שהרי כל החיוב של החזרת ריבית אינו אלא מדין והשיב את הגזילה, א"כ כאן שבדיני ממון לא היה חיוב, שהרי אנחנו פוסקים שהדר בחצר חבירו שלא קיימא לאגרא פטור מלשלם שכר, א"כ גם המלוה פטור. הרי לן להדיא שהרמב"ן מסכים להרמב"ם שיסוד חיוב ריבית הוא גזל.

ועי' בסה"מ שכ' וז"ל וענין המצוה הזאת כי **כאשר מנענו יתברך שלא נגזול**, ואם גזלנו צוה אותנו להשיב את הגזילה, כמו שאמר (ויקרא ה, כג) והשיב את הגזלה אשר גזל והיא מצות עשה, **כן מנענו שלא נקח ריבית** וכו' משמע ג"כ שיש השוואה בין גזל לריבית. וצ"ל א"כ שזה שמנה הרמב"ן החזרת ריבית כמצוה בפני עצמה, משום דסוף כל סוף הלואה שילם הריבית מדעת, ולכן הוי סוג גזל חדש.

ולפי"ז מובן למה לפי הרמב"ם ב"ד יורדין לנכסיו, שלשיטתו בוודאי החזרת ריבית הוי כהחזרת גזילה, וכמו שפשוט שב"ד יורדין לנכסיו לגבות הגזילה, ה"נ בריבית. ולפי"ז יוצא שהרשב"א סובר שאין בריבית אלא איסור בעלמא, ואין כאן חיוב ממוני, ולכן אע"פ שב"ד כופין אותו להחזיר הריבית אין זה אלא מדין כופין על המצוות, ולכן לא יורדין לנכסיו.

יורדין לנכסיו מטעם כופין על המצוות

בעיקר מה שהוכחנו מזה שכ' הרמב"ם שב"ד יורדין לנכסיו, שגדר ריבית הוא גזילה, אולי אינו מוכרח. דהנה הרמב"ם (מתנות עניים ז, י) פסק, שמי שאינו רוצה ליתן צדקה או שיתן מעט ממה שראוי לו, ב"ד כופין אותו ומכין אותו מכות מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן. **ויורדין לנכסיו בפניו** ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן ע"ש.

אבל הר"ן פרק נערה (כתובות יח, א בדפי הרי"ף) הביא דעת הרשב"א (שם מט, ב ד"ה כי הוה) שסובר שבשביל מצות צדקה לא יורדין לנכסיו. ומביא ראיה מהא דאמרינן (שם מח, א) במי שהלך (למדינת הים) מלדעתו, דב"ד יורדין לנכסיו וזנין אשתו אבל לא צדקה. וע"ש בר"ן שהעלה דבפניו יורדין לנכסיו וכמ"ש הרמב"ם, ושלא בפניו אין יורדין לנכסיו ע"ש. והק' הקצוה"ח (לט, א) שלכאורה אין לזה טעם, דממה נפשך אם צדקה הוי כמו חוב, אז שלא בפניו נמי נרד לנכסיו, ואם אינו חוב, בפניו נמי לא נרד לנכסיו.

ומסביר הקצוה"ח עפ"י דברי הרמב"ן (ב"ב קעה, ב) שאפילו למ"ד שיעבודא לאו דאורייתא, נחתין לנכסיה מטעם כפייה על המצוות. וז"ל דאנן הכי קאמרינן כיון דפריעת בעל חוב מצוה מן התורה, וכופין על מצות עשה, **אף אנו יורדין לנכסיו ומקיימין לו מצות עשה שלו בעל כרחו**. והא דכתיב מיטב שדהו ישלם, היינו שמצוה אותו הכתוב לשלם נזקו במיטב, וכיון שהוא חייב לעשות כן, אם לא רצה ב"ד יורדין למיטב שלו ומקיימים לו מצותו.

ולפי"ז כ' הקצוה"ח דניחא דברי הרמב"ם, דודאי צדקה אינו אלא מצוה ושיעבוד ליכא, אלא דאפ"ה יורדין לנכסיו משום כפייה, וכמו בפריעת בע"ח מצוה, **וכפייה לא שייך אלא בפניו אבל שלא בפניו לא שייך כפייה לקיים המצוה**. אבל בהלואה אפילו הוא במדינת הים יורדין לנכסיו משום שיעבוד נכסים, לפי מה שכתבו הפוסקים שיעבודא דאורייתא.

והנה מה שחידש הקצוה"ח שכשיורדין לנכסיו בתורת כפייה, אין יורדין אלא בפניו, לא משמע כן מלשון הרמב"ן, שסתם ולא פירש, א"כ משמע שאפילו שלא בפניו אפשר לרדת לנכסיו. וגם מסברא הייתי אומר ששייך אפילו שלא בפניו, שאע"פ שבדרך כלל א"א לכוףו שלא בפניו, אבל ע"י נחתין לנכסיה יש אופן של כפייה אפילו שלא בפניו. ומה שהביא מהרמב"ם שרק בפניו יורדין לנכסיו, י"ל דהיינו טעמא משום דאם הוא לא נמצא כאן, אולי נאמר שנתן צדקה במקום שהוא נמצא, כמ"ש הקצוה"ח עצמו אח"כ.

ולפי"ז יש לפרש דמה שכ' הרמב"ם שיורדין לנכסיו לגבות ריבית קצוצה, ה"ט משום שכופין על המצוות, ולא משום שיש כאן גזל.

סתירה בין צדקה לריבית

ועי"ש בקצוה"ח שהק' למה לענין צדקה יורדין לנכסיו בפניו ומשום כפייה לקיים המצוה, וגבי ריבית קצוצה כתב בשו"ע (יו"ד קסא, ה) דמכין אותו עד שתצא נפשו להחזיר הריבית, אבל לא יורדין לנכסיו, ואמאי ניחות נמי לנכסיה מתורת כפייה.

ותי' הקצוה"ח עפ"י מש"כ בסימן ר"צ (סק"ג) דגבי צדקה נמי איכא שיעבוד נכסים דהוי מלוה הכתובה בתורה ומשום הכי כתב הרמב"ם דנחתין לנכסיו, ושלא בפניו דאין יורדין לנכסיו היינו כמ"ש הכס"מ (נחלות יא, יא) משום דיכול לקיים מצות צדקה באשר הוא שם. אבל בריבית גלי קרא דליכא שיעבוד נכסים מדכתיב (ויקרא כה, לו) וחי אחיך עמך, לדידיה אזהר רחמנא לבריה לא אזהר (ב"ק קיב, א), אלמא דליכא שיעבוד, דאי הוי שיעבוד ודאי גם היורשין צריכין לשלם, וכיון דליכא שיעבוד ואינו אלא מצוה לא נחתין לנכסיו.

ריבית קצוצה של יתומים

כדברי הקצות מבוארים בשו"ת ריב"ש (סי' תסה), ע"ש שדן היכא שהיתומים לוו בריבית קצוצה האם יוצא בדיינים. ועי"ש שכ' שאינה יוצאה בדיינים, דכי אמרינן ריבית קצוצה יוצאה בדיינים, היינו משום דכתיב וחי אחיך עמך, ודרשינן אהדר ליה, כי היכי דניחי בהדך. וב"ד כופין אותו להחזיר, כשאר מצות עשה כדאמרי' (כתובות פו, א) אבל במצות עשה, היו מכין אותו עד שתצא נפשו, וה"נ דכוותה. והיינו דבהניח להם אביהם, מעות של ריבית, אין חייבים להחזיר, אלא בדבר מסויים, מפני כבוד אביהם. ואילו בגזל, מיחייבי כל זמן שהגזלה קיימת, או שהניח להם אביהם אחריות נכסים. אלא ודאי **ליכא הכא גבי ריבית שעבודא כלל**, אלא עשה דוחי אחיך עמך. וא"כ מסיק הריב"ש ביתמי, דלאו בני מעבד מצוה ניהו, כל שבאו לידם מעות של ריבית קצוצה, אין כופין אותן להחזיר.

מחילה בריבית

כ' הרמב"ם (מלוה ולוה ד, יד) הורו מקצת הגאונים שהלוה שמחל למלוה בריבית שלקח ממנו או שעתידי ליקח, אע"פ שקנו מידו שמחל או נתן מתנה אינו מועיל כלום. שכל ריבית שבעולם מחילה היא **אבל התורה לא מחילה ואסרה מחילה זו**. ולפיכך אין המחילה מועלת בריבית אפילו בריבית של דבריהם. יראה לי שאין הוראה זו נכונה אלא מאחר שאומרים למלוה להחזיר לו, וידע המלוה שדבר איסור עשה ויש לו ליטול ממנו אם רצה למחול מוחל **כדרך שמוחל הגזל**, ובפירוש אמרו חכמים שהגזלנין ומלווי בריבית שהחזירו אין מקבלין מהן מכלל שהמחילה מועלת.

ונר' שמחלוקת רמב"ם וגאונים האם מועיל מחילה בריבית, תלוי בחקירה הנ"ל דאם הגדר של איסור ריבית היא גזילה, אז טוען הרמב"ם (לשיטתו) שכמו שמועיל מחילה בגזל, ה"נ מועיל מחילה בריבית. אבל הגאונים סוברים שאיסור ריבית הוא בגדר איסורים, ואינו ענין ממון, אז איך תועיל מחילה.

שוב מצאתי בריטב"א (ב"מ סא, א) שכ' להדיא כדברינו, וז"ל שם ומכאן נראה דלא מהניא מחילה בריבית קודם פרעון דאילו מהניא אין לך ריבית שאינו נמחל כדאמרינן הכא דידע ומחיל. וכן כתב הרמב"ם ז"ל דמחילה דלאחר פרעון מהניא, ובשם הגאונים ז"ל כתב דלא מהניא וכן דעת הראב"ד ז"ל, ודעת מורי נ"ר כדעת הגאונים. וטעם הדברים אומר מורי נ"ר **דתביעת ריבית לא היא כשאר תביעות** בגזל ואונאה וכיוצא בהן דאית ליה על חבריה שיעבוד ממון, **אלא חיוב הוא שחייב הכתוב להחזיר איסור שבלע**, תדע דהא רבי יוחנן סבר דריבית קצוצה אינה יוצאה בדיינים, וגם לדברי הכל אם מת בניו פטורין אלא בדבר המסויים מפני כבוד אביהם בלבד, ואילו בגזל ואונאה בניו חייבים כשהניח אחריות נכסים, ובודאי דטעמא כדאמרן דחיובא דרמא עליה רחמנא הוא וכענין חוב למ"ד פריעת בעל חוב מצוה ושעבודא לאו דאורייתא, אלא דהתם איכא דין ממון לחברו ומהניא מחילה **אבל הכא לשמים הוא חייב וכיון שכן לא תועיל לו מחילת חברו**, וכן עיקר.

למה הלכות ריבית נמצא ביו"ד

יש שרצו להוכיח מזה שהלכות ריבית נמצאו בחלק יו"ד ולא בחלק חו"מ, שע"כ הטעם הוא משום דאין כאן אלא ענין "איסור" ולא "ממון". ולפי מה שצדדנו בדעת הר"מ, יצא שהר"מ הולך פה לשיטתו, שביד החזקה הלכות ריבית נמצא בספר משפטים.

אמנם עי' בב"ח (יו"ד קס) וז"ל נראה דלפי שהרמב"ם כתב דיני רבית בהלכות מלוה ולוה ונמשך אחר רבינו הקדוש שקבעה בב"מ, והרב לא עשה כן התנצל ואמר דלפי שהיה עוסק בדין גוים שירדו לבור וכו', והסמיך לזה דין הלואה לגוי ברבית שאין מצווין להחיותו דשייך ליה, והשתא קאמר והואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא.

[ב]

קידושין בכסף של ריבית

שיטת הריטב"א במקדש בריבית קצוצה

(קידושין ו, ב) אמר אביי המקדש במלוה אינה מקודשת, בהנאת מלוה מקודשת, ואסור לעשות כן מפני הערמת ריבית. האי הנאת מלוה היכי דמי, אילימא דאזקפה דאמר לה ארבע בחמשה, **הא ריבית מעלייתא הוא**. וכן הריטב"א פ' לישנא בעלמא קא קשיא ליה, היכי קרי ליה הערמת ריבית, אבל ודאי אפילו בריבית גמורה אם כבר פרעתו לו וחזר וקידשה בו מקודשת, דמעות דריבית שפרעם ליה למלוה קנינהו לגמרי, **וממון גמור הם לו אלא שיש עליו חובה להחזירו**, ובית דין מוציאין ממנו, ואם מת אין בניו חייבין להחזיר אלא בדבר מסויים מפני כבוד אביהם. הריטב"א חידש לנו שאע"פ שריבית קצוצה יוצא בדיינים, אם קידש בו אשה מקודשת.

ועי"ש עוד שמשמע מדבריו שאם נאמר שמקדש במלוה מקודשת, אז אם קידש אשה במעות הריבית שעדיין לא נתנה, הוי מקודשת. דהנה הגמ' מק', ועוד היינו מלוה. וכן הריטב"א, כלומר כיון דאכתי לא פרעתיה, וחוב הוא אצלו הרי הוא מקדש במלוה, דאמאי עדיף זוזא דריבית מזוזי דקרן. א"כ אע"פ שכ' הריטב"א שלא עדיף זוזא דריבית מזוזא דקרן, אבל משמע שג"כ אינו גרוע מזוזא דקרן. א"כ למ"ד מקדש במלוה מקודשת, ה"נ מקדש בזוזא דריבית מקודשת.

ולפי"ז כ' הב"ח חידוש יותר גדול, דאם ליה ד' בה', וקידשה בהנאת מחילת סלע החמישי של ריבית נמי מקודשת.

ועי' במחנה אפרים (הל' ריבית סי' ב) שכך הבין בדברי הריטב"א אלא שהשיג על הדין השני, וז"ל ודברים אלו הם קשים לענ"ד, דאפילו אם נודה לו לדבריו במ"ש דזוזי דריביתא אחר שבאו ליד המלוה קנאם, ואם חזר וקידש בהם את האשה מקודשת, מ"מ כשעדיין לא באו לידו אין סברא שיוכל לקדש בהם את האשה, דכיון דריבית קצוצה יוצאה בדיינים לאו מידי קא יהיב לה.

וויכוח יסודי בין החזו"א והגרש"ש בדעת הריטב"א

ועי' בחזו"א (אבה"ע סי' מב, ד) שטוען שלא יתכן מצב שאסור לו לקחת הכסף, ואסור לו ללוה לתת הכסף, ובכל זאת יכול לקדש אשה בכסף זה. היינו שס"ל להחזו"א שאם מצד הל' יו"ד אסור לו לקחת אז גם מצד חו"מ לא נחשב שיש כאן חוב. ועי"ש שמשו"ה מדחיק מאוד לפרש דברי הריטב"א באופן אחר. וכ' שכדאי לדחוק בלשון הריטב"א כדי להעמיד הסוגיא על בוריה. אבל המעיין בריטב"א יראה שבאמת הפשט של החזו"א הוא דחוק מאוד, ואכמ"ל.

אבל עי' בספר שערי יושר (שער ה, ג) שכ' שיש מושג של **משפטי הממון**, שקיים גם בלי דיני התורה. א"כ בריבית יתכן שהיות והוא התחייב לשלם ריבית אז באמת חל החיוב, היינו שמ"דיני ממון" יש לו חוב, אלא שאסור לו למלוה לממש החוב שלו, וגם אסור ללוה לקיים "חיובו", אבל "חוב" יש כאן. וממילא מובן דברי הריטב"א שאם קידש אשה באותו ממון בוודאי חל הקידושין.

ספק ממון לקולא אע"פ דיש כאן ספק גזל

[ומענין לענין, עי"ש שעל דרך זה מיישב קושיית התומים שהק' למה אמרינן שספק ממון לקולא לנתבע, הרי יש כאן ספק איסור גזילה, א"כ ספק דאורייתא לחומרא. ותי' הגר"ש שקאף שאיסור לא תגזול לא חל אלא אחרי שקבענו מי הוא בעל הממון, ואם בספק אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה, אז ממילא אין כאן לא תגזול.]

שיטת המאירי ור"י מגאש שאינה מקודשת

עיקר דברי הריטב"א שאם כבר קיבל הכסף וקידשה בהם הוי מקודשת, אינו מוסכם בכל הראשונים. דיעוי' במאירי שבתחילה כ' כהריטב"א, ואח"כ כ' שאין מקדשין בריבית, ואפילו בא לידו, וחזר ונתנו לה בתורת קדושין, אינה מקודשת. והא דמקשינן "האי ריבית מעליא הוא", הכוונה היא שהיאך אתה אומר שמקדשת, והרי אפילו בא לידו אינה מקדשת, משום דהוי מעות ריבית. וכן דעת הר"י מגאש (הובא ב ספר העיטור אות ק - קידושין עו, א) וז"ל אבל רבינו אבן מגש אמר דווקא דארווח לה זימנא במלוה דמעיקרא, דאבק ריבית הוא ומותר, **חדא דאין יוצאה בדיינים וקנין אית לה בגויה**. הרי לן להדיא דאם יוצא בדיינים ואין לו קנין בגוה אינה מקודשת.

ועי' במחנה אפרים (הל' ריבית סי' ב) שרצה להוכיח שאין הקידושין חלין אפילו אם הגיע הכסף לידו, מההיא דאמרינן בפ"ק דתמורה גבי פלוגתא דאביי ורבא בכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד. דרבא סבר דאי עביד לא מהני, ואביי סבר דאי עביד מהני. והגמ' רצה לתלות במחלוקתם האם ריבית קצוצה יוצאה בדיינים או לא, דלרבא דאית ליה אי עביד לא מהני יוצאה בדיינים, ולאביי דאי עביד מהני, אינו יוצא בדיינים. ולפי"ז ע"כ צ"ל דכי אמרינן יוצאה בדיינים, היינו לומר שמוציאין אותו דבר עצמו שלקח בריבית **שהרי לא אהנו מעשיו ולא קנאו**.

וצ"ל שהריטב"א סובר שאחרי שהגמ' מביא פסוק, דכת' וחי בהם אז הגדר השתנה, ואין כאן אלא חיוב מצוה ולא שהממון עדיין שייך ללוה.

ונראה שמחלוקת הראשונים תלוי בחקירה הנ"ל, שאם נאמר שיש בריבית משום לתא דגזילה אז מובן למה הקידושין לא חליו, שהכסף אינו שלו. אבל אם נאמר שאין כאן גזילה, הואיל ומדעתו נתן, אלא שיש כאן איסור בעלמא לא לקחת הריבית, ומצוה להחזיר הריבית אם לקחו, אז שפיר חל הקידושין.

הקדמת מעות

מעשה שהיה באחד ששכר דירה לפסח, ואחרי שהתווכחו על המחיר הסכים המשכיר למחיר שהשוכר רצה אבל בתנאי שבמקום אלף שקל מקדימה יתן אלפיים. ונשאל השאלה האם יש בזה משום ריבית, שהרי הוא הוריד המחיר משום שמקבל "הלוואה" של תוספת המקדימה.

והנה נפסק בשו"ע (יו"ד קעו, ו) שמותר להרבות בשכר הקרקע, כיצד השכיר לו את החצר וא"ל קודם שהחזיק בו, אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשרה סלעים בכל שנה, ואם נתן שכר חדש בחדש הרי הוא בסלע בכל חדש, הרי זה מותר. וכיצא בזה בשכר האדם גם כן מותר. א"כ לפום ריהטא כתוב מפורש שאין כאן משום ריבית בזה שמוריד לו המחיר כדי לקבל הכסף מיד.

אבל עי"ש בט"ז (ס"ק ז) שכתב הטעם הדין הוא משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, נמצא מה שפוחת לו השתא אוזלי קא מוזיל גביה. ר"ל שאם חיוב השכירות היה חל מיד, לא היה יכול לשלם יותר בזה שישלם לו אח"כ, שכבר חל החיוב ואז הוא ליה "אגר נטר", ר"ל שכר המתנת מעות. משא"כ זה שמוריד המחיר אין בעיא שאינו כמקבל הלוואה אלא ששילם מוקדם.

ומוסיף הט"ז בשם הב"י בשם הגהת מיימוני בשם רשב"א בעל התוס', דאין היתר רק אם נכנס תיכף לתוך קרקע, דאל"ה הוה אגר נטר. ר"ל שרק אם מקבל הקרקע מיד נקרא ש"קנה" את זה בזול, ולא הוא אגר נטר, אבל אם אינו מקבלו מיד, א"כ מיחזי שמה שמקבל הכסף עכשיו אינו אלא כהלוואה בשיל שהוריד לו המחיר.

אמנם כתב הד"מ בשם המ"מ בשם הרשב"א דאע"ג דאינו דר מיד בחצר שרי הואיל ובשכירות קרקע זוכה בה מיד, משא"כ בשכירות פועל הואיל ופועל אינו משתעבד מהשתא.

ועי' בנקודת הכסף שהעיקר כדבריו דטעמא דמסתבר, הוא דדווקא בפועל שאין גופו קנוי לו שהרי יכול לחזור בו, משא"כ בחצר שמיד נקנה לו גוף החצר ומה לי שדר בו או לא הרי יכול לעשות בו מעתה מה שירצה. ולפי"ז בנ"ד היה אסור שהרי אינו מקבלו מיד, ואינו יכול ליכנס עד פסח.

אבל עי' בחי' הגרע"א (ב"מ, ב) שמביא מש"כ התוס' ב"ב (פו, ב) דהא דמרבין על השכר היינו דוקא בנכנס מיד לחנך הבית אבל בלא"ה לא, אף דמ"מ כבר נקנה הבית לזכות דירתו לזמן שקבע אפ"ה אסור, וכתב שהרשב"א הובא במ"מ שחולק בזה, היינו דוקא בבית שאינו חסר כלום ובידו ליתנו מעכשיו, משא"כ בחלב של מחרת שאין בידו ליתנו מעכשיו, ומוסיף בסוגריים דאפשר גם בבית ששכור לאחרים והשכירו לזה בהקדמת מעות שידור בו לאחר זמן שכירות של זה, אף דנתפס הקנין מ"מ אסור לכו"ע כיון שא"י לקיים הקנין עכשיו.

אבל בספר ברית יהודה פוסק שמותר ומסתמך על דברי רבינו יונה הובא בשיט"מ (ב"ב פז, א) שכתב להדיא שהשוכר בית לדור בו לאחר חדש או שני חדשים שמותר להקדים לו מעות ולאזולי גביה. ולכן כתב שם לגבי שכירות פועל כיון שגוף הפועל מצוי בעולם חלה עליו תורת שכירות אע"פ שיכול לחזור בו, ומעות לאו הלוואה הן, הילכך הא דקתני השוכר את הפועלים לעשות עמו בגורן לא היה לאסור דזלזולי בשכירות מי אסור אלא חומרא הוא דאחמור רבנן דכיון דלא עביד בהדיה מתחזי כאגר נטר ליה משום דפועל יכול לחזור בו ודמי להו לאינשי כהלוואה. יסוד ההיתר הוא דנחשב לתשלום שכירות ולא להלוואה.

אבל אולי י"ל עוד סברא (וכן העיר חתני היקר הרב יוסף ברזון שליט"א) דכאן לא היה מחיר קבוע ולכן אין כאן הוזהר מהמחיר.

לעשות מבצע למקדימים התשלום

מעשה בישיבה שמישהו קונה אביזרי התעמלות (משקלות וכדומה) וכוונתו להשכיר אותם לבחורים בשנה הבא, ובינתיים כדי לגייס הכסף לרכישת המוצרים תלה פתק בישיבה שכל מי שרוכש מנוי עכשיו ישלם 200 ש"ח במקום 225 ש"ח אם רוצה לרכוש המנוי בתחילת זמן אלו.

התעוררו שיש כאן בעיני של רבית, שיש כאן "אגר נטר", שמוריד מהמחיר למי ש"ילוה" לו כסף עכשיו. ואכן באמת יש בעיני ואף שאין כאן רבית מה"ת משום דהוי דרך מקח, אבל עכ"פ רבית דרבנן יש.

ואפילו אם מיירי שיש לו המוצרים דאז יש היתר להוזיל המחיר למי שמשלם עכשיו, זה אינו אלא אם אינו מפרש שני המחירים, וגם אינו אומר בפירוש שמוזיל לו מחמת ההקדמה, אבל במקרה שלנו הוא הציע שני מחירים וגם אמר להדיא שמוזיל לו.

ורב אחד פסק לו שאם יוריד מהפתק מחיר הגבוה שוב אין בעיני, אבל כפי מה שראיתי בספרים משמע שבזה לבד שכותב early bird special יש בעיני דהוי מפרש שמוזיל המחיר בגלל הקדמת המעות. (ע"ה ברמ"א יו"ד קעז, ג).